

MOST ÖTVEN ÉVE . . .

(Részlet a „Város a ködben” c. regényből)

MELIUSZ JÓZSEF

Barna doktor a viharzó örömmámor kellős közepén lépett ki az erkélyre. Néhány perccel előbb s nélküle teljesedett be az esemény. A szobor hatalmas köteste nem engedett, meg se ingott, de a kötelet ütemesen megfeszítő dühös erőnek a nyak nem tudott ellenállni, a fej letört, hatalmas ívben röpiült előre, pozdorjává zúzta egy akácfa csupasz ágakból álló koronáját, és arccal a földre zuhant. Amikor rárohantak, hárman-négyen is csak nagy nehezen vájták ki a sűrű agyagból, felemelték, magasra tartották, mint valami páratlan trófeát, de nem látszott, csak egy formátlan, sáros tömb, ennyi maradt a Pragmatica Sanctióból, Lengyelország felosztójából, Bukovina bekebelezőjéből, a hadisikerekből, a bécsi magyar testőrség megalapításából, a cenzúrából és az úrbérrendezésből, egy agyaggal lepett kőarc és odafent a lefejezett kötest. A legmegbízhatóbb, a dédelgetett, a szeretett és a szoborral kitüntetett kedves városban lehullt egy Habsburg-fő, a dinasztia feje. Apám megszorította barátja, Tischler úr karját, és füléhez hajolva súgta: „Vége”. Mind a ketten a magsaba néztek, és levették kalapjukat. Úgylehet ez volt a tisztelgés utolsó gesztusa az egész bukott Monarchia területén. Hófehér galambpár szállt a tér felett, már-már eltűnt, de újra visszafordult, és letelepedett a fej nélküli nyakra . . .

Barna doktor tehát kilépett az erkélyre. A rogyadozó polgármestert félretolta, felállt egy székre, hogy ott, az erkélyen a körötte állóknak is fölébe emelkedjék. Tömzsi alakjával mintegy rátelepedett a térre, bár korán kopaszodó, kerek, fényes feje önmagába is odavonta a tekinteteket. Az egész ember égnek nyújtott jobb karjával, ökölbe szorított, föld felé feszített bal kezével egyetlen forradalmi gesztusnak tűnt, úgyszólván új szoborként állt ott, a régi helyett, amelynek a helyére máris pályázik. Ez az ő nagy pillanata, a fiskálisé, a politikai röppálya kezdete, a siker startja az elképzelhető legalkalmasabb időpontban. A szakszervezeti „mókusokat”, az öreg nyomdászokat, a könyvkötőket, szobafestőket, pincéreket, már rég az ujsa köré tekintete, mellette a felvilágosult urak; ő Kunfi barátja, kliensei, a nagykereskedők és a nagyiparosok kedvelik, a püspök, faji fenntartásai ellenére, „rezonábilis úriembernek” nevezte, a régi megszeppent adminisztráció emberei, a főispán, az alispán, bár lemondtak tisztségükről, de már csak benne bíztak, és bizalommal tekintenek rá a szerb és a román urak is, a hadsereg maradéka is, a tiszti iskola, amelynek parancsnokai és növendékei esküt tettek, hogy az utolsó emberig védik a várost. És a város új

rendőrkapitánya, Gucu úr? Ha akarom, vemhes, ha akarom, nem vemhes, ha akarom, szerb, ha akarom, román. Komáromban volt rendőrtiszt, de ezt senki se tudja biztosan a városban, de azt sem, hogy Barna doktor helyeztette őt fontos posztjára. Barna az utóbbi napokban rengeteg tárgyalást folytatott, partnerei mind tátott szájjal hallgatták páratlan svádájú szóáradatát, elámultak az egymás nyomában száguldó váratlan eseményekhez igazodó diplomáciai érzéken. Budapesttel, azaz a Károlyi-kabinettel jó kapcsolatokat teremtett, ami persze nem volt nehéz, mert azokban a hetekben mindenfelé olyan forradalmat csináltak, hogy bárki, akinek kedve támadt, akinek egy kis ellenzéki sütnivalója volt, „megalapozhatta a jövőjét”. Barna doktor nem hitt Károlyiban, nem hitte el, hogy egy arisztokrata, hogy Magyarország egyik leggazdagabb főura, bármennyire demokrata, bármennyire hírhedt is a főrendiházban, nem tarthatja meg a hatalmat, ha a nép nem ismeri. Egy-két napos budapesti tartózkodása alatt kiszimatolta, hogy nemcsak Károlyi, de egy másik gróf is, Bánffy Miklós, ugyanaz a Bánffy, aki Károly király koronázását rendezte meg Budán, ugyancsak az Entente felé tájékozik, de nem a radikálisokkal és demokratákkal fogott össze, hanem az erdélyi katonatisztekkel, és biztosan forrásból értesült Barna, hogy az erdélyi gróf egy tiszti összeszűrés meg-bizásából elhagyta Budapestet, és London felé vette útját, megbuktatni Károlyt. Barna doktor azzal az elhatározással tért vissza Budapestre, hogy ilyen körülmények között saját szakállára veszi fel a kapcsolatot az Entente-tal, mégpedig nem „ott fent”, Párizsban, hanem „itt lent” a délkeleti hadsereggel, abban a reményben, hogy itt „egy kis köztársaságot” alapít a szerbek, a románok és a nyilvánvalóan felosztásra kerülő Magyarország maradék területe között, azaz „fait accompli”-helyzetet teremt, s magának a köztársasági elnöki címet, széket, méltóságot adományozza; s ha ez nem megy, ő lesz az, aki az új főhatalomnak, tisztségéről lemondva, átadja a várost és hátvidékét, ezt a bőségszarut, az egész tájat felvirágoztató iparával, hallatlan hozamú mezőgazdaságával és az őt követő lojális polgársággal, amelyre építeni lehet, és azonnal megindulhat az élet a romokon.

Már csak a tömegeket kellett meggyőznie. Ezért szerveztette meg a szakszervezeti vezetők hozzá húzó csoportjával és a még össze nem állt katonatanáccsal a császárnő szobrának ledöntését. Elérkezett hát a döntő pillanat:

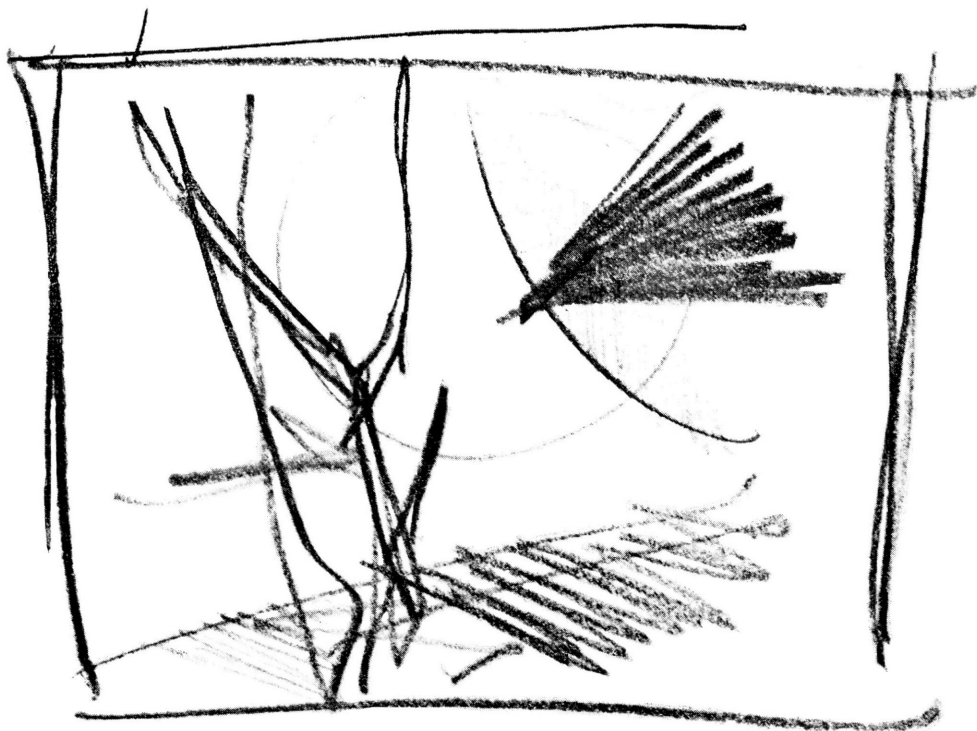
— Megtört a varázslat, drága elvtársaim és drága barátaim! — Az utolsó megszólítást trombita szárnyaló hangjához hasonló, ércreseségű baritonján kissé aláhúzta, hogy felfigyeljenek a katonatisztek és polgárok az irántuk való barátságos érzületeire. — Megtört a varázslat. — Mutatóujjával hirtelen lendülettel a levegőbe döfött, arrafelé, ahol a megcsontított szobor állt. — A Habsburg-hatalom: fejetlen történelmi kísértet. — Minden szempár ellenállhatatlanul ismét az ügyvéd ujjának irányába fordult és a fő nélküli nyakra, amelyre az előbb odatelepedett két galamb. A két békés madár kelleltenül fészkelődve tipeggett, mintha valamit nem találna rendjén, mintha eltévedt volna és nem ült volna jó helyre, majd hirtelen támadt ötlettel ismét felröpült, és eltűnt a háztetők fölött, elröpült a távolba. — Elvtársak, barátaim, a forradalom győzött, kezünkben a hatalom . . .

— Kinek a kezében? — kiáltotta egy öblös, nyers férfihang a tömegből, de Barna doktor úgy tett, mint aki ilyen mellékes értelmű közbe-

ÜLŐ AKT, 1967

lavírozott tus, originál

A TŰZMADÁR VÁZLATA, 1965 (?)

ceruzarajz, 9,5 × 12

szólásokra nem is hederít, mint ahogy valóban nem is hederített, és folytatta:

— ...őrizzék meg a forradalmi vívmányokat. Ránk köszöntött az általános és titkos választójog hajnala. A köztársaság egyenlővé tesz szegényt és gazdagot. Mindenkinnek egyenlő jogokat! Védjétek meg, amit pártunk kiharcolt néktek, nemzetiségre, nemre, vallásra való tekintet nélkül.

— Mit harcolt ki? — kiáltották többen is, de Barna doktor kisiklott a fogas kérdés elől.

— Őrizzék meg a higgadtságotokat! Legnagyobb vívmányunk az, hogy forradalmunk vér nélkül valósult meg. Pártunk a rendelkezésünkre álló hatóságokkal egyetértésben sikerrel meg fog oldani minden kérdést. A leszerelt hazatérő katonák népjóléti problémáit ugyanúgy, mint a lakáskérdést és a közéleti kérdéseit. Pártunk tárgyalásai — itt egyik kezét a mellette álló, csillagjaitól megfosztott katonatiszt, másik kezét a másik oldalon álló szakszervezeti tisztviselő vállára helyezte — a katonatanács és a szervezett munkásság képviselőivel a legjobb mederben haladnak, a jótévő eredményekről hamarosan értesülni fogtok. A forradalom hármasszója: türelem, bizalom, nyugalom! ...

— Micsoda okos ember! Micsoda politikus! ... — súgta oda Tischler úr apámnak.

— Zseniális! ... — felelte apám.

A többi már a tanácssteremben zajlott le. A városi katonatanács két részre szakadt. Az altisztek és a közkatonák a munkástanács megalakítását követelő szakszervezeti küldöttekkel a közigazgatási hatóságok azonnali leváltását követelték. A polgármester azzal fenyegetőzött, hogy lövetni fog a kaszárnyájukban készenlétben álló tiszti iskolásokkal. Barna doktor, mint a pisztráng a kövek között, úgy siklott át az ellentétek buktatóin: tárgyalni, tárgyalni, ez volt a taktikája. Minden kérdést külön szétbontott és jegyzőkönyvbe vétetett. Tárgyalni. Tárgyalni. Tárgyalni. Csak még két-három napig tárgyalni, és minden megoldódik. De az arany díszítésű, stukkós, tölgyfa burkolatú teremben, amelynek díszhelyéről még senki se távolította el Károly király képét, nem akadt ellenfele, aki az asztalra csapjon és odavágja: „Nem tárgyalunk!” Azok, akik az asztalra csaptak volna, a városháza zárt tölgyfa kapuin kívül rekedtek. Egy csoportjuk puskatussal verte a kongó kaput, de még csak a kémlelőlyukat se nyitotta ki senki. A tömeg fel-alá hullámozott a téren. A munkások rázendítettek a Marseillaise-re, közben egy szakállas, rongyos köpenyű katona felkapaszkodott a lefejezett szobor talapzatára. Sapkáját megforgatta a feje fölött, de csak a körülötte állók biztatták:

— Halljuk! Halljuk!

Távolabb tovább zúgott, morgott, rengett a tömeg. A katona fél kezével a talapzat egyik díszébe kapaszkodott, másik, sapkát tartó kezével élénk taglejtéseket írt a levegőbe, és őrces hangjával fölébe igyekezett kerülni a zajnak. A kadétek egy váratlanul feltűnt csoportja füttykoncertbe kezdett, ennek ellenére, akár a vízbe dobott kő nyomán remegő gyűrűk, a figyelem lassan elfoglalta a teret.

— Testvérek! Elvtársak! — kiáltotta a tömegnek a katona. — Álljatok meg, és gondolkodjatok! A láncaitok elszakadtak, de a bilincset még nem törtétek le a csuklótokról. Az osztályellenség nincs lefegyve-

rezve. Elvesztette a gyepőt, de a zabla még a mi szánkat vágja. Jaj a proletariátusnak, ha a burzsoáziának időt engedünk. Ha magához tér, elvesz a forradalom. Proletárdiktatúrát az osztályellenségnek! Elvtársak, a hatalmat ki kell csavarnunk a fiskálisok, a munkásáruelők kezéből. Hatalmat a munkásoknak, katonáknak, parasztoknak! Nincs mit veszíteniünk. Hallgassátok meg, mit ír... — Gesztikuláló kezében tartott sapkáját zubbonya zsebébe gyúrta, és a szíve felőli belső zsebéből egy újságot húzott elő, meglöbögötte a gyűrött lapjait a levegőben...

Ebben a pillanatban, vörös szegfűvel a gomblyukában, megjelent a városháza erkélyén a mosolygó arcú Barna doktor, mögötte a polgármester, és a városháza altisztjei kidudorodó, étellel tömött pofával kosarakat hurcoltak elő. A nép és az urak barátja széles mozdulattal cigarettát, kenyeret hajigált le a tömegnek. A kiéhezett, átfagyott emberek egymást taposva tolongtak az erkély felé. Barna doktor emberei a mellékkapun sörös- és boroshordókat görgettek a térre. Kit érdekelt még a szónok! Az emberek egymást tiporva tolongtak az erkély felé. A szónok ott maradt egyedül a szobor talapzatán, kezében újságjával.

— Megáll az eszem, micsoda zseniális ember ez a Barna doktor — mondta Tischler úr. — Holnap beiratkozom a szociáldemokrata pártba.

Barna doktor ökrököt süttetett nyárson. Békebeli szagok lepték el a Belső várost. Kivonultatta — annyi év után — a katonazenekart is...

Az utcai lámpákból és az ablakokon kiszűrődő, gyér világosságtól bolyhos sötétségben még vigadt a nép, ünnepelte a „forradalom megszületését”, amikor a „Polgári Kör” tagjai komor találkozóra gyülekeztek. A fanyar, hideg, pállott szivarfüstszagú termekben nem zörögtek dominókövek, nem csattogtak kártyák, nem zizegtek újságok, és az ablakokra tömören ráfeküdtek a világosságot eltitkoló „esslinger rollók”. A „Kör” elnöke egy kártyaasztal mögött állva, fojtott hangon, de tisztán és tagoltan, korát meghazudoló katonás eréllyel beszélt. Arvonásai elmosódtak a háta mögött égő egyetlen villanykörte tompított fényében. Hangjának „történelmi komolysága”, elszántsága és céltudatossága betöltötte a termet, és egyfajta drámai ünnepélyesség hangulatát keltette.

— ... És, uraim — folyt belőle a szó —, a veszély ebben a pillanatban ugyanolyan méretű, mint a reménység. A forradalom lezajlott. Eddig és ne tovább. Itt a polgári fegyveres szervezkedés pillanata. Mert a csócselék, a felizgatott munkások és a parasztok kezében egyre több a puska és a pisztoly. A hadsereg csódlbe jutott, csak a tisztekre és a tiszti iskola fegyelmezett növendékeire számíthatunk. Van szerencsém az urak tudomására hozni, hogy a szociáldemokrata urak még tárgyalnak az elégedetlen munkásokkal és katonákkal, de ha a tárgyalás megszakad...

— Le velük!... — kiáltotta egy öblös hangú kaszinói tag a hátsó sorokból. Az elnök ünnepélyes méltósággal felemelte jobb kezét. Keményített mandzsettája megrögzött. A közbekiáltást helyeslő moraj azonnal elült, az elnök folytatta mondandóját.

— Barna doktor úrtól szerzett értesüléseim úgy szólnak, hogy mindkét csoport, tudniillik a munkások és katonák balszárnya, amelyet lényegében egynek tekinthetünk, a budapesti események anarchikus kifejtését várja. A kadétiskola őrségének sikerült egy Pestről érkezett, egész autóra való, izgatónak bolsevista falragaszt és újságot elkoboznia. A nyakunkon az orosz irányzatú forradalom. Nem tévesztette meg őket,

hogy az autóban egy előkelő pesti úr leánya ül, akinek, mint a vallatásnál kiderült, egy városunkban tanyázó forradalmi titkos szervezet vezetőjével hosszabb idő óta fennálló kapcsolatai vannak. Hogyha ennek az elszánt kalandortársaságnak sikerül a fegyvergyárba, a vasúti műhelyekbe, a gyufagyárba befészkelődnie, és ha kapcsolatot teremtenek a fellázadt román falvakkal és a külvárosi anarchista söpredékekkel, akkor elvesztünk egy szálig, következnek a szeptérvári és moszkvai vérengzés megismétlődése. Uraim, egy szó, mint száz: Fegyverre! ... Ezennel megalakultnak jelentem ki a polgárőrséget. Néhány napi elszánt önfegyelmet kérünk az uraktól. Addig is: Sustine et abstine, azaz: tűrni és lemondani ...

A „Polgári Kör” tiszteletreméltó tagjai egy órával később, amikor odalent a zaj már elült és az utcák elnéptelenedtek, surranva igyekeztek a Ferenc Ferdinánd kaszárnya felé. A villamosművek éjfél óta nem működött. A városra vaksötétség borult. A kaszárnya fegyvertára előtt, egy hidegtelelős bolthajtásban Barna doktor zseblámpa fényénél egy katonatiszttel, lehet, hogy éppen Fazekas kapitánnyal, osztogatta a fegyvereket. A kereskedők, ügyvédek, gyógyszerészek, könyvelők és a régi önmagukhoz hűséges, előkelő tisztviselők — köztük apám is — tollszárhoz, kártyához, biliárdlátkóhoz szokott kezei remegve nyúltak a puskák és pisztolyok után, elszántan gyúrták a dohányporos zsebekbe a nikkelvégű, hideg golyókat. Azután gallérjukba húzott nyakkal, mélyen a szemükre húzott kalappal, a fal mellett hazasiettek, máris várva, nem szólalnak-e meg a harangok a katolikus templom tornyában a megbeszélte jellel, mert a nagyarányú „polgári védelmi tervbe” magasabb fokon püspök urunk is be volt avatva, alacsonyabb fokon pedig kerületünk plébánosa, káplánja, és a legalacsonyabb fokon az ajtatos templomszolga, aki egyben a harangozó kitüntető tisztségét is betöltötte. Várták a jelet, hogy fegyverrel válllunkon az „Ezüstkecske” kávéház előtt kijelölt gyülekezőhelyre rohanjanak megvédeni egy — már legföljebb csak hazajáró — lelket, egy valójában végleg elbukott áleszményt, egy kétségbeesett, felbomló világot, amely észtszvsztve mered a sötét bizonytalanságba.

Mi anyámmal — apám egész háború alatt kifejezésre nem jutott, de most váratlanul támadt hősiességéről mit sem tudva — illatos ételpáráktól gőzölgő konyhánkban előbb csak ízletes vacsora készítésén fáradoztunk — majorannás nüdli! —, majd, mivel apám mind késett, egyre idegesebbekké váltunk. Lefeküdni nem mertünk. Anyám megkért, maradjak vele, ne hagyjam egyedül, mert nagyon fél. Éjfélkor kialudt a lámpa, és gyertyát gyújtottunk, négyet, ötöt, hatot, nem számított, mennyit, hiszen volt a házban elég. Később az egész lakást kivilágítottuk, és ez a másfajta éjszakai fény valami különös, rendkívüli, lágy és időn kívüli remegésbe burkolta a szobákat. Nekem eddig majd leragadt a szemem, de most abbahagytam a nyugtázást, és elbűvölten bábmészködtem: mesébe illő kivilágítás. Anyám is elfelejtette aggodalmát apám miatt, nekítámaszkodott két szoba között az ajtófélfának, gyönyörködve körülnézett, és halkán megszólalt, mintegy magának:

— Jaj, de szép ... — majd felém fordult, a szeme csillogott, és megismételte: — Nézd, kicsi fiam, nézd, milyen szép ...

Aztán mekiálltunk megkeresni a szobákban a legmegfelelőbb helyet minden gyertyának. A tárgyak ijesztő módon imbolyogtak, táncoltak,

lengedeztek, mintha nem is léteznének, hanem csak egy vándorló pont-ról vetítenék őket szobáink falai közé, ahol anyám és én még mindig az álom, a révedezés világában élünk. Amikor az én szobámba értünk, eszembe jutott nagyanya halála, kimerülten sírva fakadtam.

— Ne sírj, butuskám! Nézd, milyen gyönyörű — suttogta anyám elragadtatva, és megcsókolt.

Nagyanya, ha élt volna, bizonyosan megró a pazarlásért, ha padlászunkon mégannyi, kétes eredetű láda állt is, tele hófehér faggyúgyertyával, arra várva, hogy néhány év múlva szappanba főzzük a maradékokat.

A kulcs megfordult az előszobázárban. Végre. „Csakhogy megjöttél!” ... „Hát ez mi?” Apa nem volt hajlandó a mannlicher titokzatos eredetéről nyilatkozni. A konspirátorok, a polgári rend megmentői, pontosabb nyelvezetet használva: az ellenforradalmárok úri becsületszavukra és parolával fogadták meg a „Polgári Kör” elnökének, hogy feladatuk, készülődésük, tervük és céljuk titokban marad. Ámde apám a saját történelmi jelentőségén felbuzdulva nem állt meg, hogy vacsora közben, a késői óra ellenére az asztalnál, a konyhában, ahol rendszerint étkezni szoktunk, beszédet ne intézzen kis családjához, lelkes szónoklatot, tudatva velünk, hogy most azok ragadnak fegyvert, akik eddig soha még fegyverhez nem nyúltak, de kötelességük a szent parancs előtt meghajolni. Ügymond, egy magasabb és szentebb erkölcsi cél érdekében. De ennek a szent célnak a pontosabb meghatározásával családunk feje és házi szónokunk adós maradt.

Anyámnak már majd leragadt a szeme, ásított, és a szokatlan tartalmú közlésre azt válaszolta, hogy ő csak arra kíváncsi, hogy ha apám barátai is fegyvert ragadnak, mihez kezdenek majd a puskával és a golyókkal, hiszen arról sincs fogalmuk, hogyan kell egy fegyvert megtölteni. Apám önérzetét anyának ez a — szerinte cinikus — megjegyzése roppantul sértette, felragadta a konyha sarkába támasztott puskát, és závarját bőszen csattogtatva öt golyót helyezett bele, s miközben én és anyám, aki értetlenségét most már megbánta, sikoltozva kérelmtük, ne kövessen el örüllséget, ő, mint egy rémisztő, kulisszákat hasogató drámában, feltépte az éjszakába néző konyhaablakot, mély lélegzetet vett, s sápadtan ugyan, de a magasba emelte a puskát. Anyám elfedte szemét. Én fülemre tapasztottam kezem, de azért a szemem sarkából kíváncsian leskelődtem, mi történik. Apám néhány pillanatnyi habozás után belelőtt az üres és gyászos levegőbe. A döbbenés elhangzott. A csőből kurta lángnyelv csapott fel, majd füst, a puska agya pedig mellbe vágta apámat, és a lövés visszhangja a kertek és az utcák rejtélyes mélyéből harsány és gúnyos kacajjal göngött vissza felénk, becsapott a konyhába, nevetségessé tett mindannyiunkat, anyám könnyeit és rémületét, az én sikolyaimat és apám hősiességét; a környék kutyái pedig észvesztő ugatásba és vonításba kezdtek. Ablakok, ajtók nyíltak-csapódtak. A vásári céllövéstől eltekintve, úgy hiszem, ez volt apám első és utolsó fegyverténye, nemcsak a háborúban és a forradalomban, de egész életében. Nem akartam egyedül aludni. Az éjszakát anyám mellett, apám ágyában, álmatlanul és balsejtelmekkel töltöttem el, akárcsak anya.

Apám kiszedte az erős molyirtószagú szekrényből térdig érő bundáját. Bár még korántsem volt tél, magára öltötte, és meleg, szőrös, kockás papucsára sárcipőt húzott. Így vonult ki bátran, mannlicher-

rel a vállán az erkélyre, és meghagyta anyámnak, hogy időnként hozzon neki forró, rumos teát. Ott állt a strázsán a balkonom, saját bérháza balkonján, „a polgári őrhelyen”, ahogy mondotta, mert a „Kör” leragasztott, „Bizalmas! Otthon bontandó fel!” feliratú titkos rendeletben parancsba adta ki neki, hogy kitűnő stratégiai fekvésű háza tetéről figyelje éjszaka és nappal a keleti városvéget, nem érkeznek-e vidéki forradalmi csapatok a helybeli szervezkedők segítségére. Ez az elgondolás stratégiailag — apám szavával élve — zseniális volt, mert amint tudjuk, emeletes házunk körül csak alacsony épületek húzódtak meg, és nem akadályozták a kilátást. Apám természetesen gondolkodás nélkül eldöntötte, hogy a háztető, de még a padlásablak is polgári őrhelynek a lehető legkényelmetlenebb, a kényelmetlenség csökkenti az őrszem figyelmét, és a legkényelmesebb, tehát legcélszerűbb megfigyelőhely az erkély. A célnak megfelelően tehát kényelmes karosszékkel helyezte el a kijelölt irányban, pokrócokba csavarta magát, és a konyhai sámedltre állított egy üveg duplán égetett eperpálinkát, amiből a teák fogyasztása közben húzott egyet-egyet. Így vette szemügyre a keleti láthatárt, ahol semmit sem látott, mert éjszaka volt, sötétség.

Puskáját egy másodpercre se hagyta volna el. Messze titokzatos rendeltetésű vonatok fütyte sikított. A nagy csendben a kerekek robogásának acélzörejét is hallani lehetett. A szél a medves és fáradt őszi mezők elmúlásra emlékeztető szagát sodorta utcánkba, és valahol messze, hirtelen, görgő robajjal megszólaltak a fegyverek. Ez a robaj nem amolyan megszokott éjszakai lövöldözésként hangzott. Nem kellett gyakorlott hallású katonának lenni, hogy a sötétségbe figyelő meg ne állapítsa: messze házunktól, de a város területén gépfegyverek szólnak. És nem volt nehéz elképzelni: ahol ilyen elszámtan és vadul szólnak hajnal felé fegyverek, ott vér folyik.

Fölvölött néhány üzem vészkiáltja is. Ki tudja, mennyi idő telt el így? Percek vagy órák, de aztán ismét némaság telepedett a városra. A halál ijesztő, süket csendje. Apámat a forró rumos tea és az eperpálinka ellenére hideglelős reszketés rázta. Azon töprengett, nem lenne-e helyesebb takarodót fűjni, és elrejtetni a puskát meg a töltényeket... De nem nyújthatta hosszúra a magával folytatott hangtalan beszélgetést, mert különös tüneményre lett figyelmes: a sötétség lassan-lassan kipirult, a levegőt megtöltő páraszemcsék mintha izzani kezdtek volna. Először nem értette, mi történik. Fogai hangosan verődtek össze. Egyszer csak hátrakapta a fejét: a Belső város fölött lángnyelveket, örvénylő piros füstfontagot látott az ég felé örvényleni. De ekkor már pontosan látszottak házunk körül a tetők, a tűzfalak, a magasra nőtt, kopasz fák rajza. A belváros fölött másodpercenként növekvő és mind hatalmasabb piros, barna, kék, fekete színkeveredésű gomolyagok száguldottak az alacsonyan úszó felhők közé. Ordítani szeretett volna, üvöltöni: „tűz! tűz!... tűűűz!”, de torka összeszorult. Mintha spárgával húzták volna össze a nyakát. Hang nem hagyta el a száját. Ugyanúgy, mint amikor gyermekkorában testvérei játék közben felakasztották az eperfára. A gyárak kiáltásai ismét megszólaltak. De most már segítség hívóan. Az utcákban kigyúltak az ablakok, zajosan felcsapódtak! álmos, kócos fejek jelentek meg, borzas és ijedt férfiak, hálóréklis asszonyok hajoltak ki a kivilágosodott éjszakába, és az utcák egyik végétől a másikig felhangzottak a rémült kiáltások és sikolyok:

— Tűz... Ég a város... Segítsé!... Jézus Mária... Uramisten...

Apám óvatosan ránk nyitott, és halkan, reszkető hangon megszólalt:
— Alusztok?

Puskáját betette a hálószoba háromrészes ruhásszekrényébe és mellette a villogó hegyű töltényeket. Kihívott bennünket az erkélyre. Anyám keresztet vetett, és sírva fakadt.

— Uramisten, segíts meg! Uramisten, bocsásd meg vétkeinket! Ég a város...

Nemcsak a házakat, lakásunk falait is befutotta a vészes, nyugtalanul lobogó pír...

A hideg elől visszahúzódtunk a szobába. Felhúztuk a rollókat, és kibámultunk. A körúton az önkéntes tűzoltók sivalgó és harangozó gépei irtózatossá zörrenve száguldtak a tűzvész irányába. A csákányok, a vedrek és a létrák, mind más és más hangon, a nehéz kerekek dübörgésével egybeolvadva húzták alá a kézi tűzharang hisztérikus és kiemelezhetetlen ritmusú rezkongsát. A lovak gyeplőjét tartó kocsis mellett ülő önkéntes tűzoltó idézte elő, miközben a fémsisakos kocsis véresre verte ostorával a habzó testű lovakat. Valahol, a tűz mögött, ismét felropogtak a fegyverek, több kilométernyi távolságból is hallani lehetett halálos kelepelésüket, csattogásukat, amint a levegővel elkeveredő lángok bugyborló zúgásán és az égő fa recsegésén áttörtek. Apám az ablak hideg üvegéhez szorította homlokát, egész teste reszketett, keresztet vetett:

— Édes Jézusom, csak most ments meg bennünket. Csak ezen jusunk túl ép bőrrel...

Váratlanul magához tért. Kiadta anyámnak a napiparancsot.

— Azonnal vízzel teleengedni a fürdőkádát. A mosóteknőket. A hordókat, fazekakat, lábasokat és minden fellelhető edényt. Beszólni a lakóknak, mindenki készenlétben! Mindenhova vizet! Minden edénybe vizet! Hordókat a padlásra!...

De ő maga indult el futva, minden ajtón becsengetett, rövid, velős parancsokat osztogatott lakóinak, végigjárta az emeleti és a földszinti folyosót, csak épp a pincébe nem merészkedett le; az alagsori lakók egyébként a ház kapuja előtt álldogáltak, és onnan figyelték a rémisztő látványosságot, hiszen pinceablakaikon, amiken át a nappali világosság is alig hatolt be, alig szivárgott alá valami a tűzvész mindent megfestő fényéből.

Apám gondosan bezárta az előszobaaajtót maga mögött, kivette a szekrényből fegyverét, az erkélyajtó mögé állította, és ismét kiállt őrhelyére. De a város végén nem észlelt semmi gyanúsat. Fázott, és visszament a lakásba, vállára akasztotta a puskát, és az előszobába vándorolt. Megvizsgálta a zárat. Azután a konyha ablakán kinézett a sötétbe, a ház túlsó oldalára. Amerre csak nézett: piros falak, piros ég. Odabent, a szobákban is minden vörös fényben úszott. Anya egymagában leült az ebédlőasztalhoz, és, mint aki súlyosan beteg, kétségbeesett félelmében egész testét idegláz rázta. Aztán felkelt, keresztet vetett, imába kezdett, és összekulcsolt kézzel fel-alá járkált a szobában. A rőt homályban hirtelen a szekrényhez lépett, és csomagolni kezdett. Apám a zajra nyugtalanul bedugta fejét az ajtón, de mindezekhez egy szava sem volt. Mit is mondhatott volna?

Én az ágy mélyén remegtem, és csukladozva, némán, állandóan a kitörő bömbölés szélén hallgattam a távoli zajokat, és szemléltem anyám tevékenységét, anélkül, hogy meg mentem volna kérdezni, mi az értelme

mindezeknek ebben a szörnyű riadalomban, miért ez az eszeveszett rohangálás, nyugtalanság: mire a csomagolás, hová megyünk? Bár talán, ha nem is tudtam mindent, de sejtettem, hogy elérkezett a pillanat, amikor fizetnünk kell. Fizetni a legendásan gondtalan, elmúlt, dús, vértelen, számunkra vértelen négy esztendőért, a kövér esztendőkért. Sejtettem, valahogy éreztem talán, hogy vétkes vagyok én is, aki, ha ugyan önkéntelenül és tudatlanul is, de mégis részt vettem ebben az áldatlan színjátékban; tagja voltam egy megbocsáthatatlan és feloldozhatatlan, bár kétségtelenül könnyű és tetszetős színjátékban fellépő bűnös szereplőgárdának, mert hiszen ötöt éltem, és akkor éltem abban a gyalázatos környezetben, s mert életem révén, bár a körülmények folytán — lám, mégiscsak kibúvót keresek, mert hát a gyermek tényleg nem felelős — akaratlanul, de mégiscsak jelen voltam abban a játékban, melyről a távolkerült időben derülhet csak ki, hogy a história volt-e, s persze könnyű lenne lerázni ezt a felelősséget, mint a kutya a vizet, de lehet-e élni, lehet-e tovább élni, ha nem vesszük magunkra a felelősséget, a bűntudatot mindazokért, amikért mások, egy hamis és rossz élet élői képtelenek a felelősséget vállalni, ám a gyermek mindent még csak nem is sejtette, nem sejtette, hogy egyszer majd egyedül így érhet el a feloldozás küszöbére, ha megsemmisíti magában a kispolgárt, a polgárt, a megtagadó vallomással; s azzal önmagában is elitéli osztályát, egyszer, majd, amikor minden, ami a kezdet ködeiben történt, s ha visszapillant a történetekre: tudatossá válik benne, mert hiszen egy ténylegesen feloldozhatatlan, újra-bűnös életbe kezdene, ha nem mondana el mindent —, mindent? legalábbis valamennyit, a minden egy töredékét, azt a nyomorultul keveset, ami egy ember élete, az ember életének kezdete, mert hiszen mindent el kell mondani, nem nézve, kit ér a vallomás ítélete, akár apját, anyját is, ha azok az igazságtalanság résztvevői voltak; elmondani az igazat, hogy feloldozva kerüljön át a mások helyett vallomást tevő azok oldalára, akik az igazságtalanságot elszenvetdék, akiknek a terhére és kárára élvezték a „sors kedveltjei” a kivételezettséget, akár tudatlanul és öntudatlanul is, de mégis érdekeiktől vezéreltetve, az előnyöket, a biztonságot, az élet ilyen vagy amolyan örömeit. A tűz dühöngött a városban, és én tágra meredt szemmel, hideglelősen, mondhatnám, „elidegenedetten” szemléltem a dunyha alól szüleim félelmét, rettegését, néztem apámat, hová lett magabiztossága, anyámat, amint a legképtelenebb kacatokat hányta félőrülten egy bőröndbe, de aztán abbahagyta a lázas csomagolást, kimerülten feldúlt ágyára vetette magát, és kétségbeesetten, sikoltozva sírt, zokogott, egész testét rázta a gyötrellem, a szívem majd megszakadt érte, és persze értelmetlenül, oktalanul csomagolt, nem utaztunk el sehová, hová is mentünk volna? ... elmenni csak az tud, akinek semmije nincs, vagy aki nagyon gazdag.

Reggel, világos nappal volt már, az utcák megteltek néppel, a ház lakói összevissza futkostak a folyosókon, amikor apám ki mert lépni a lakásból, hogy megtudja, mi történt. Azon a hajnalon, miközben apám őrt állt a balkonon, miközben szűkölve vánszorgott fel-alá a lakásban a mannlicherrel, és miközben anyám megzavarodottan csomagolt, megütköztek a kadétok a munkásokkal, és földig égett a belvárosban a színház.

Az állomás előtti téren harminc halott hevert, arccal a földnek vagy égnek fordultan, a legtöbbje fegyvergyári munkás. Az állomás előtt

gyülekeztek ők is puskákkal, pisztolyokkal, a városháza elfoglalására készültek, a tiszti iskolások bekerítették és gépfegyverrel lőtték őket, négy utca tornkából lőttek, és az állomás, valamint a szembeni szálloda tetejéről kézigranátókkal támadtak rájuk. A holtak között ott hevert megmeredten egy szakállas katona is, a szürke bazaltkövekre meredő, tágra nyílt szemmel, az aki az előző napon a császárnő lefejezett szobrának talapzatáról beszélt a néphez, és beszédében csak addig jutott el, hogy meglobogtatott egy újságot, de a tömeg elhagyta, elfordult tőle, mert a városháza erkélyén megjelent Barna doktor az elemozsziás kosarakkal... A belvárosban reggelre szinte a pincéig kiegészett a színház. Lángot fogott mindjárt azután, hogy a munkások és a kadétek megütözköztek. Az épületben több helyen egyszerre ütötte fel fejét a tűz, és mire az önkéntes tűzoltóság odaért, már tehetetlen volt a tomboló lángviharral szemben. A városban már kora reggel az a hír terjedt el, hogy a Moszkvából küldött ügynökök gyűjtötták fel a színházat. Ez lett volna jeladásuk a bolsevista terror kirobbantására. Esztendő múltán hallottam suttogni, hogy alapos a gyanú: a színházat néhány, Barna doktorral szövődött katonatiszt gyűjtötte fel, hogy a legválságosabb órákban elvonják a város figyelmét az állomás előtti harcokról, és a város hangulatát ellenfeleik ellen irányítsák, ilyenképpen egyben jogcímet teremtve a számukra veszélyes forradalmi munkáscsoportok és a forradalmi katonacsoport megsemmisítésére. De ugyanakkor a tűz alapul szolgált arra is, hogy Barna doktorék vezetésével a szociáldemokraták „a közbiztonság és a polgári lakosság védelmére” behívják a fennhatóság szempontjából senki földjévé vált városba a francia csapatokat. Még a délelőtt folyamán autós küldöncök szedték össze a polgárorség tagjait. Fegyverrel, tölténnyel kellett a városháza udvarán jelentkeznük. Itt katonatisztek csoportokat alkottak belőlük, és rendőrök kíséretében járőrökké alakulva keménykalapban, kamással a lábukon, fegyverrel a vállukon a város utcáit rótták. Még aznap kivonult a városból a monarchia utolsó katonai fegyveres alakulata: a tiszti iskola növendékei. Különvonaton száguldtak Szeged irányába. A franciák közelebb voltak, mint ahogyan az urak sejtették, nem vártak magukra két-három napig.

Még jóformán el sem tűnt a láthatáron az utolsó vagon, a kadéttal, amikor, ismétlőpisztollyal a kezében, belovagolt a városba a Belgrád felőli úton az első idegen katona, egy francia, és nyomában egy ezred.

Nagy volt az öröm. De az újedelem is. Apám pokrócba csomagolva elvitte a „Körbe” mannlicherét, de az ajtón egy cédulát talált, amin csak ennyi állt: Zárva.

Mihez kezdjen a puskával? Mihez kezdjen, mert falragasz jelent meg „a forradalmi tanács elnöke”, Barna doktor aláírásával, amely szerint statáriális büntetés terhe alatt tilos mindenféle-fajta fegyvertartás.

Egy kora reggelen apám megint pokrócba csavarta a puskát, konflisba ült, kihajtott a város végére, túl a gyufagyáron, kifizette a bérkocsist, és elindult a csatorna partján. Egy óvatlan pillanatban behajította a vízbe a bajt okozó ödőklő szerszámot, és utánadobta a nikkelt-hegyű golyókat.

Ilyképp, gondolom, egészen jól megúsztuk a forradalmat.

A Belgrád felőli úton belovagolt a városba az első idegen katona, egy francia. És nyomában egy ezred. Vidám, derús arcú fickók. Tudták ők is, a háborúnak tulajdonképpen vége. Ám lehet, hogy e katonák a harctereken bolyongva nem látták az elsötétített és kétségbeesetten tönkremnit, de ismét reménykedő Párizst, nem a feldúlt Flandriát. Aligha tudták ezek a franciák, hogy feladatuk a felkelt Oroszország ellen vonulni, mindenféle orosz generálisok segítségére, de itt a forradalom az útjukba áll és leköti őket. Mindezt nem tudták, s ezért hihették, vége a háborúnak, holott a háborúnak igazán még máig sem szakad vége, más módon, de tovább folyik, ki tudja, meddig, tán örökké... Nem tudhatták, hogy mi történt hazájukban, ezért vígalk, gondtalanok voltak és az ismeretlennel, a kalanddal barátkozók. Győztesként érkeztek, és álmatag tekintettel néztek körül — „franciák voltak, nem németek!” —, bizonyosan némileg csalódottan, hiszen az útvonal, amelyen a nagy foyam felől a városunkig érkeztek, látványosságokban szegény, a tájnak számukra nincsenek nevezetességei, s ha voltak is valaha, elpusztította tatár, török, mincs itt semmi, de semmi nevezetes. A tájban az elmerült emlékek fölött mindössze egyszerű és végzettől dúlt jellegtelen emberi dolgok lapultak: elmaradottság, szegénység, közönység, tudatlanság, gyávaság, a talmisság olcsó rizspara alatt.

Jóformán még magunkhoz sem tértünk és még azt se tudtuk, hogy a városban ki győzött, a forradalom-e, amely lefejezte a derék császárnő, Mária Terézia szobrát, és fegyverbe szólította épp a fegyvergyári munkásokat, vagy a kadéto, a tisztek ellenforradalmi felkelése nyomán létrejött forradalmi tanács Barna doktorral az élén? Nem tudtuk, ki és miért győztes, tájékozatlanságunk, tudatlanságunk sértetlen maradt, mert hiszen mélyen és boldogan felélegzettünk, hogy apa a tulajdonképpen útközetből kimaradt — bár nem tudom, ő mit keresett volna ott —, és a harc akkor dőlt el, amikor apa az éjszakában erkélyünkön a várost őrizte. Meglepetésszerűen vonultak el a kadéto, és még nagyobb meglepetést keltett a város polgárai között a francia katonák hirtelen érkezése, nyomukban másodnap, harmadnap bevonuló marokkói és szomáliai gyarmati csapatokkal. A kivonulás és az érkezés között nyilván volt összefüggés, különben miért álltak volna odébb a kadéto? Olyan rejtély volt ez az összjáték, amire Barna doktor is hiába keresett megfejtést, csak egy bizonyos, az, hogy az összeomlott osztrák —magyar hadsereg valahogy megmaradt egységeinek, nevezetesen a kadéto, Barna doktor háta mögött kapcsolatuk volt a franciákkal, megegyeztek velük. „Ilyenek a szövetségeseik” — mondogatták már jóval az események előtt a csomagoló déli német vezérkar kémelhárító osztályán, ahol minden mozzanatot figyelemmel kísértek, és a Károlyi Mihály-féle forradalom első napjai után hozzáláttak a sok tonányi fölösleges, de porosz alapossággal rendben tartott irat, jelentés, rendelet, utasítás, tájékoztatás, feljelentés raktár-tartalmának az elégetéséhez. A belváros fölött napokig édeskés, égett papírszag terjengett, de senki sem tudta, honnan ered. A németek csak a legfontosabb okmányokat csomagolták tűzálló páncélládákba, Mackensen személyi iratainak tárárt és a kémiroda iratkötegeit, s ezek voltak a fontosabbak, mert akármilyen vesztett háború után új politikai, új katonai koncepció kezdődik, de mire támaszkodják az új, ha nem a régi, legtitkosabb irattárak legtitkosabb adataira, mire, ha nem a bűnös előzmény terhelő titkaira, amik a régi állam, a régi barátok, a régi ellenségek leg-

rejtettebb adatait tartalmazzák, s lehetővé teszik az újabb, az előzőt folytató kémkedés útján a tájékozódást a jelenben? Égtek a papírok, és csomagoltak a németek. Nem egyszerre, nem díszlépésben vonultak ki, nem olyan látványosan, mint ahogyan érkeztek, hanem suba alatt, az éj subája alatt, szotyogtatva, részletekben, fokozatosan. Néhányszor kikapcsoltatták a városi villanyművek turbináit, olyankor vonult el a német csapatok java és azok a tehergépkocsi-csoportok, amik az utolsó órákban leszerelt szikratávíró berendezéseket, a pénzt és a páncélszekrényeket szállították el erősített őrség védelme alatt. Senki se vette észre, mikor tűntek el Mackensen és törzstisztjei. Mire az állomás előtti téren került a megszárlásra és kigyúlt a színház épülete, már fia német sem tartózkodott a városban, csak néhány civilbe bújt felderítő és ügynök maradt itt, ők húzták be a függönyöket a Korpskommando-épület térre néző ablakain, amikor Mária Terézia fejét vette a tömeg. „Ilyenek a szövetségesek”, mondták, mert hát valóban ilyenek, amikor elveszett egy háború, és nincs más menedék, csak az ellenfélnél, nincs más lehetőség, mint megjárni a kiábrándultat, a mártírt, a megerőszkolt szüzet, „mi nem akartuk, a szövetséget ránk kényszerítették, mi szívben-lelélekben mindig veletek voltunk, mi nem akartuk ezt a háborút, ránk erőszakolták a szövetségesek, csak most jött el a pillanat, hogy ellenük forduljunk, veletek, a ti oldalatokon, egy életünk, egy halálunk, de mellettetek!”. Mindezt persze nem hitte el az Entente. Minderről a szövetségesek mindent tudtak, a kémiszolgálat hamarabb közvetítette a berlini hadügyminisztériumba, mint ahogyan arról azok tudtak meg valamit is, akik valóban ellene voltak a hadbalépésnek, és valóban kezdettől azon mesterkedtek kétségbeesetten, hogy véget vessenek a gyilkos összefogásnak, amit eleve elleneztek, nem is sejtve, hogy amikor a fordulat elérkezik és az ő vállukra hengeredik a felelősség, nekik kell majd a felelősséget magukra venni azok helyett, akik ezt a háborút megcsinálták, akik mámorosan ostromolták a szövetség illúziójában, de személyesebben kézzelfogható hasznában is, és amikor már szájukig ért az iszap, amikor már ténylegesen ők vesztettek, kievickéltek a csávából, cserben hagyták a németeket, mentették, ami menthető, aztán köd előttem, köd utánam, ígyák meg a keserű levelet, akik utánuk jönnek, hiszen amúgy is ellenfelek lépnek a helyükre, váltják le őket. Igen, de meddig? Amíg az Entente a nyakukat nem szegi...

Mi is kirohantunk a város szélére, a cirkuszi felvonulásokra emlékeztető menet elé, amikor a színes bőrű katonák érkeztek. Lesújtott állapotunkról megfélemlítettünk, úgy néztük a marokkóiakat, hiszen ilyet legfennebb ha cirkuszban láttunk, és a franciák röpködő és mindig izgatottnak tűnő gyors beszédét szájatva hallgattuk.

Messziről láttuk, amint a tábornokot püspök urunk, a volt polgármester, néhány más méltóság és Barna doktor túláradó, sugárzó boldogsággal fogadja. A tisztekhez a püspök, úgy véltük, de nem tudtuk bizonyosan, nem latinul, hanem franciául beszél, folyékonyan és otthonosan. Sejtettük, hogy püspökünk nevünkben a város felmentését köszöni meg, hiszen az éjszakai vérengzés, a kadétok és a munkások öszszelütközése ellenére is, a polgárság még mindig tartott tőle, hogy a forradalmárok összeszedik magukat, a vidéki felkelők, főleg a hegyi román parasztok bevonulásának a veszélye is még itt lebegett fölöttünk. A franciák megjelenése véget vetett a félelemnek. A helyi előkelőségek

megmentőiket ünnepelték a franciákban, s ebben aligha tévedtek, ami abból is kitetszett, hogy másodnap, közvetlenül érkezünk után, hátukon hosszú puskájukkal, fejükön vörös fezzel, a zuávok megszállták a vasúti műhelyt, a nagyobb üzemeket, a fegyvergyárat, ahol a hatalmas szerszámgépek hír szerint romokban heverték. Álltunk az út szélén, és csak bámultuk az idegenek lazán katonás menetét. Egy kislfiú odamerészkedett a francia gyarmati katonák közé. Irigykedve néztem, de aztán rémülten láttam — többen felsikoltottak —, egy durva katonakéz ellődította az útból a kislfiút, aki fejével az útszéli platánfának zuhant, és elterült a járdán. Rásbredtünk, hogy a franciák nyújtotta látványosság nemcsak szórakoztató. Az utcákat ellepő bámészok összenéztek. Csak most fedezték fel, így egymásra pillantva, hogy milyen siralmasak, letiprottak, jelentéktelenek, szerepüket veszítették, mert hiszen csak tétlen szemlélői a ténynek, hogy vereséget szenvedtek, illúzióik szétfúródása őket terítette le, mint azt a kislfiút a járda szélén, az ellenség kezére juttatták, és meg se muikkantak.

Utcank végén, a szemétdödrökön túl, a városszéli legelőt szürke dér borította, az első dér. A láthatár közelinek és színtelennek tűnt, a messzi, hívó hegyek mintha végleg eltűntek volna. Ilyen lehetett a táj ebben a szétfosló, darabokra szakadó országban mindenfelé. A győzők vashengere dübörgött minden irányból, és ha négy éven át nem gondolkoztunk azon, ami körülöttünk folyik, most hirtelen feleszméltünk, hogy itt a büntetés, íme a törvényszerű következménye mindannak, amit tettünk. „Megszálltak!” Aztán a hó hatalmas pelyhekben himbálozott az utak, a táj és a házak fölött. Az afrikai fekete arcok oly furcsán festettek a pelyhek lágy függönyébe szóttan. Csakhamar fehér lepel borította az egész várost. Az utcákon bámészkodók menekülés szerűen hazatértek, és megint elbújtak lakásaikban. A kereskedők nem nyitották ki üzleteiket, és a városban egyfajta végső elkéskedés vett erőt, minden lehervadt, minden elfonnyadt, elsziürkült. Ezzé lett a hajdani öröm, a diadalmámor, a Központi Hatalmak győzelmi tudata, a győzelemről szóló hazugságok offenzívája, a becsapottak s magukat becsapók felelőtlen boldogsága. Az elején, tudjuk, úgy hitték, négy hétig tart mindössze a háború, s nem más, mint egy bécsi operett négy felvonása. Négy esztendőnél is tovább tartott. Ott gubbasztottunk a hó alatt roskadozó házainkban, lesújtva és tanácstalanul. Az utcákon idegen járórok csetlettek-botlottak. Valahogyan minden megváltozott, a forradalmárok elbujdokoltak a franciák védelme vagy éppen irányítása alatt tevékenykedő rendőrség elől, amely „Barna elvtárs” barátja, az új városi rendőrfőkapitány, Gucu úr vezetése alatt éjt nappá téve kutatótt bolszevisták után. A gyárakban szünetelt a munka. A lakásokba mindenfelé gyász költözött. Csak azok az öntudatlanok mosolyogtak, vagy tűnt fel az arcukon a derű, akik ezzel a végső és nagy változással sem törődtek. Oda, ahol új terveket szóttek lefüggönyözött ablakok mögött s készültek valamilyen más, új holnapra, oda, a szerbek vagy románok közé, mi nem jutottunk el. Terveiket nélkülünk, a vere séget szenvedettek nélkülükovácsolták.

Apa katonai szolgálata mintegy magától és természetes módon végleg megszűnt. Elmúlt, tegnapi emlékké vált, szétfoslott, akárcsak az idő, amelyben ez a „katonai szolgálat” csöppet sem volt apám terhére, hiszen értette a módját, hogyan lássa hasznát. A vidám kompánia, mely esztendőkön át együtt evett, ivott, kacagott és gyarapodott, és

szétrebbentében elfeledkezett még a búcsúszóról is, a vidám kompánia tagjai még annyit sem mondtak egymásnak, hogy „isten veled”, utolsó találkozására sem gyűltek össze, nem emelte senki poharát az elmúltakra és még kevésbé az ismeretlen eljövendőkre. A helyőrségi élelmezési raktár kulcsait és a kasszát Fazekas kapitány, apám főnöke zsebre vágta, és még a franciák bevonulása napján végleg elutazott Pestre. A többiek azt hordták szét, ami a raktárban még mozdítható volt, az üres íróasztalokat, polcokat, ládákat, szerszámokat. A macskák maradtak ott. Fazekas kapitányról soha többé nem hallottunk, és néhány nap elteltével, amikor a franciák már honosan jártak-keltek városunkban és arról szó sem lehetett, hogy a magyar csapatok visszajöjjenek, mint ahogy az az első napokban az utcán hírlett, apám megkönnyebbülten lélegzett fel. Nyilvánvaló volt, hogy már soha senki nem kéri számon a kasszát, a kulcsokat, az árut, a könyvelést, mindazt, ami a menázsban esztendőnkön át folyt, de amiért végső soron nem ő, hanem Fazekas volt a felelős.

A franciák színes katonáikkal hamar megszokták a várost. Megtanultak egy-egy szót magyarul, németül, románul, szerbül, sőt a tisztek be rendezkedtek, rekvirált szobáikat csecsebecsőkkel díszítették, és a városban még feltalálható illatszereket szétosztották a hölgyek között. Polgáraink csakhamar felfedezték, hogy ezek a francia fiatalemberek igen derék és mulatságos fickók. „Miért is lennének ellenségeink?” „Nem úgy viselkednek.” Az úri társaság elvegyült a francia tisztekkel és az Entente-gyűlöletet Entente-rokonszenv váltotta fel. A tisztek maguk közt nem nevezték már boche-oknak városunk polgárait, és a társaságban divat lett néhány ügyes francia kifejezést és udvariassági formát a szavak közé keverni, sőt akadtak, nem kevesen, akik francia nyelvtanulásra adták fejüket. A nagypolgárság, a bankigazgatók, a nevesebb ügyvédek, orvosok és a főtisztviselők, az arisztokraták társasága egy új révületben élt, amikor mi, a kis- és közepes polgárok már már azon voltunk, hogy a kialakuló, régítől különböző, másfajta hétköznappal megbarátkozzunk. Apát értesítették hivatalából, a megyeházáról, hogy jelentkezzék szolgálatra. Dragoneszku felkérte, foglalja el régi íróasztalát, és megígérte, hogy a négy év óta elmaradt rangfokozatát megszerzését magára vállalja, hogy a viszonyok normalizálódása után elintézi mindent. Ott sem a régi világ uralkodott. Apa kartársai közül csak a siketek, rövidlátók és nyugdíjra jogosultak maradtak helyükön, a többiek elszórádtak szerte országban-világban. Pesten ragadtak, vagy részt vettek az orosz forradalomban, Szibériában tengődtek, betegen feküdtek erdélyi kórházakban, mindenképp életmódot cseréltek időközben. Egyesek meggazdagodtak, mások elesetek az olasz fronton. Most tűnt csak ki, mi mindent dúlt fel gyökeréig a háború. A régi hivatalbeli kedélyességnek nyoma veszett. Eltűnt az osztrák—magyar ezüstkor derűje, mintha elbujdokolt volna a téli fagy és a megszálló idegenek elől. A kocsmák pangtak. A kávéházak közönsége meggyérült, csupán a frontról besesüléssel és órnagyi rangban hazakerült Nándor bácsi ült délben konyakja mellett az „Ezüstkecskében” oly büszkén, szinte a franciák ellenére. Egy kirakati ablak mögött rendezte be törzshelyét, osztrák—magyar tiszti egyenruhában pöffeszkedett, mel- lén a kitüntetései-vel, újabban monoklival a szemén, a helybeli napilap fölé hajolva. Nándor bácsi egy alkalommal a kávéház előtt, a nyílt utcán lovaglópálcával megvert egy duzzadt ajkú ászkárnit, aki nem akart

a járdán kitérni előle. A gyarmati színes katona görnyedten és néma beletörődéssel tűrte a verést, mint aki megszokta és pontosan ismeri a tiszti kéz suhintását; ha tiszt veri, még ha nem is francia, ellenkezés nélkül tűri. A színes bőrű, marha nagy legény mozdulatlanul, vigyázzban állta a dühöngő verést, míg csak Nándor bácsit egy járőr le nem fogta és be nem kísérte a ténparancsnokságra, abba az épületbe, amelyben azelőtt Mackensen volt élet és halál ura. Mosolygó, csíptetős francia ezredes hallgatta ki felháborodott rokonunkat. Nándor bácsi meglepítésére a francia roppant udvariasan bánt vele, folyékonyan beszélt németül, barátságosan leültette, Caporal-cigarettaival, francia ánizspálinkával és keksszel kínálta meg, majd miután így megszelídítette, becsületszavát vette, hogy nem jelenik meg többet egyenruhában a városban.

— Egyébként — és ezt jelentős hangsúllyal, de bal szemével kacsintva, és mégis olyan meggyőzően mondotta, hogy Nándor bácsinak a tulajdonképpen fenyegető közlést egyszerűen tudomásul kellett vennie —, egyébként, mon cher, nem állhatok jót személye biztonságáért, a katonáim egyszerűen leütik vagy lepuffantják, holott, higgye el, kedves barátom, én személy szerint igen nagyra becsülöm osztrák—magyar kollégáinkat.

Kiderült az is, hogy a francia ezredes és a magyar őrnagy dédnagyszülei elzásziak. Ha még néhány pohárkával felhajtának, azt is kisütitik, hogy tulajdonképpen rokonok, de erre nem került sor, mert Nándor bácsi ráébredt: a püszok francia levette a lábáról. Haragra gyúlt saját maga iránt, hogy már ő is „fraternizál”, felugrott, tisztelgett, és szó nélkül távozott. „Ezek az osztrák—magyarok gyógyíthatatlan örültek, még nem tudják, hogy végük van.”

Mint hogy más mód bosszúra nem adódott, Nándor bácsi úgy büntette a franciákat, hogy amíg városunkban tartózkodtak, lábát ki nem tette a házból, otthon kizárólag tiszti egyenruháját viselte és mellén a kitüntetéseit, fogságra ítélte magát.

Bennünket, gyermekeket is fogva tartottak. Kíséret nélkül egy lépést sem tehattünk a városban. Rettentő történetek keringtek a megrémült lakosság között, a marokkóiak kisfiúk elleni pederasztia merényleteiről, gyilkosságokról és rablásokról, amikről senki bizonyosat nem tudott, pontosan senki sem mondhatta meg, hol, mikor és kivel estek meg ezek a merényletek, városunk polgárai csak a borzalmak kiszínezett és aprólékos részleteit terjesztették suttogva, olyan színesen és a képzelőerő annyi romlottságával, hogy bármelyik angol rémregényíró megirigyelhette volna őket. Az persze csöppet sem különös, ha a négy esztendő háborús rémségei nem ajzották fel ennyire a képzelőerőt. De talán ez a vérengző pletykáság már-már arra is utalt, hogy kezd kitérni egyfajta békehangulat. A legborzalmasabb talán az a történet volt, amelyik egy vidéki kereskedőről szólt, aki áruért jött fel a városba, a színes bőrűek állítólag a liget hőlepte bozótosaiba hurcolták, és valamennyi arannyal bevont fogát, szám szerint húszat, kegyetlenül kiverték a szájából, és alaposan elagyabugyálták, „sőt orrát is, fülét is leharapták”, hagyták elvérezni, elmenekültek, és természetesen sohasem kerültek elő, alkárcsak a népmesék gonosz szellemei. Érthetetlen, hogy miért találtak ki polgáraink ilyen hihetetlen és hajmeresztő történeteket, de badar módon talán félelmüket, tehetetlenségüket és gyávaságukat bosszulták meg a hírhedtté vált francia hadseregen. Egy

kis borzalomtól senki sem riadozott, ha más számlájára történt, hiszen egyik-másik kereskedő és pénzember eddig is egyik napról a másikra hidegvérrel tette tönkre barátját vagy üzlettársát — az üzletfelekről nem is szólva —, rokonok tekerték ki egymás nyakát, tönkretették, főbe lölték magukat, de vasárnap vagy szombatnapon a győztesek másére mentek kivétel nélkül, karácsonykor és húsvétkor győntak és áldoztak, vagy az engesztelés napján könnyű szívvel megbocsátották egymásnak — de főleg önmaguknak — vétkeiket. Az üzletek egyre-másra tönkrementek, de a kereskedők tavasszal virágos kertjeiket ápolgatták, vasárnap délutánonként körözött liptóit ettek a szabadban, és sört ittak, esténte a harsogó, malacságoktól viharzó kabaré-előadásokat látogatták, mert hát ismét üzembe lépett a kabaré, a franciák kívánságára, az egyik belvárosi kávéháznak e célra sebtében átalakított kártyaszobájában, amely ugyan teremnek is beillt. Derék püspök urunk véleménye méltán megváltozott a város lakosságáról. Mindennapiak voltak az olyan történetek, mint az, amely például Klein doktor öccséről került forgalomba, városszerte rettenítő sok szóbeszédet támasztva, és mindenki felháborodott az öcs vadállati kegyetlenségű hullarablásán, amihez nyilván a bennszülöttekről és a húsz aranyfogról szóló mese adta az ötletet az egyébként derék és civilizált európainak. Mert őt mindenki finom érzésű, irodalmi embernek ismerte, magyarul is, németül is írt verseket a helybeli lapokba: az ősről, a tavaszról. Ráadásul városunk egyik legjobb kamarazeneszeként is nyilvántartották, brácsázott. Klein doktor öccsét, úgy emlékszem, Ödönnek hívták, nemegyszer láttuk vendégül mi magunk is dúsan terített asztalunknál. Ez az Ödön ilyenkor mindig kellemetlenül viselkedett, irodalomról tartott előadást, Schnitzlerről, akinek műveiből, persze, nem a leleplező Leutnant Gusstl-t idézte, hanem az Anatol-t, a Liebeleit, a Reigen-t, mert ezekkel a kis kerülőkkel nem egy sikamlós pajzanságot csempészhettek a „kokett” hölgyekkel folytatott finom társalgásaiba. Férfiaknak inkább filozófusokról beszélt, Freudról és Bergsonról, amit az urak meglehetősen untak, és csakhamar kigolyózták egészséges ösztönű társaságukból, mely köztudomásúan nem filozofálni, hanem enni, inni, mulatni és politizálni szeretett. Ez a ritka érzékenységű széplélek tette meg azután azt — „mivelünk!” —, amikor apósa, épp a felfordulás napjaiban, meghalt, hogy a rokonok közül elsőnek jutva a halotthoz, kidobta a házvezetőnőt, és nemcsak az öreg gyűrűt, aranyóráját, láncát és pénzét emelte el, hanem minden veszélynek fittyet hányva, az éji sötétben sorra járta a város fogtechnikusait, jönnének azonnal leszedni a halott fogainak aranyborítását. „Örület lenne határos, uram, ezt a kis vagyont, olyan napokban, amikor az arany ára napról napra emelkedik, a hullával együtt a föld alá dugni.” Csakhogy az emberek, akik rémtörténeteken csemelegtek, most megörökönödtek, felháborodtak, olyannyira, hogy még a fogászok is visszautasították az éji látogató kérését. Hiába könyörgött Ödön: „De kérem, kedves technikus úr, én számoltam a halott természetes merevedésével. Nem kötöttem fel szegény apósom állát — könnyet morzsoló ki a szeme sarkából —, fogai közé nyomtam a tintatartót, hogy ön kényelmesebben dolgozhasson... Felezzünk. Nekem tiz, önmek tiz.”

A csábitás nem járt eredménnyel. De végül is, hajnal felé, egy részeges külvárosi fogász, amikor Ödön már másodszer verte fel álmából, megsajnálta „a szerencsétlen félbolondot”, és busás használati díj, va-

lamint garancia-összeg ellenében kölcsön adott neki mindenféle vésőket, csontfűrészeket és fogókat. Mire megvirradt és megérkeztek a sikoltozó és zokogó rokonok, Ödön, az irodalom jegyese, elkészült munkájával, felkötötte a halott állat, és kegyelettel gyertyát gyűjtött. A mérenyület úgy derült ki, hogy az örökhatyó értéktárgyainak hült helyét lelkiismeretesen kutató rokonok is, akárcsak Ödön, belenéztek a halott szájába, nem lelnek-e rejtett kincset benne, mert hiszen valamirevaló értéktárgyat nem találtak a lakásban, holott felásták a kert szemetes virágágyásait, feltépték a poros lószőrmatracokat, felkotorták a szekrények alját, sőt még a falakat és a padlót is végigkopogtatták az arany után.

A fograblás híre villámgyorsan terjedt el a városban. Halottat még annyian nem kísérték, mint az Ödön apósát, akit a közönség mindenáron látni akart, és a diplomata-kalapos halott-örök csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudták a kíváncsiakat visszatartani, hogy fel ne feszítsék a koporsót és bele ne nézzenek a halott szájába. Klein doktorék természetesen, bármily kínos volt is, nem mentek el a temetésre. „Megjelenni kínosabb.” Ödön és felesége a halott búcsúztatásakor kissé oldalvást állott azoktól a családtagoktól, akik mégis eljöttek. A legmegrendültebben ő zokogott a hivatalból meghatódott pap beszédén; francia barátai támogatták: ifjú, piperkőc tiszték, akiket ez a szellemi nyenc aszerint válogatott össze, hogy milyen kapcsolatok fűzik őket az irodalomhoz. Az egyik főhadnagy cambrai-i nemesi családból származott, és sose győzött eleget beszélni a város két legdicőségesebb püspökéről, Fénelonról és Dubois-ról, no meg magáról a cambrai-i püspökségről, mely nem kevesebbet, mint négy pápát, hatvannyolc kardinálist és kétszáz püspököt bocsátott ki a világba ősi falai közül, hogy megajándékozza velük a katolikuság egyetemét. A másik kitűnő fiatalember, egy hadnagy, egyenesen Stendhal dédunokájának érezte magát, Grenoble-ban született, és a Saint Cyr-i tiszti iskolából került a harctérre. A harmadik Clamecyt vallotta szülőhazájának. Rajongva mesélte mindig újra Clamecy egy másik szülőltje, Claude Tillier bájos regényének, a Benjámín bácsinak szórakoztató történeteit, de soha egy szóval nem szólt Clamecy másik nagy fiáról, Romain Rolland-ról, aki ezekben a napokban sem látta győzedelmesnek Franciaországot, amikor a Harmadik Köztársaság vezérférfiai az Angol Birodalom háborús lángelméivel és Wilsonnal együtt azon töprengtek, hogyan köthetnék gúzsba jó néhány nemzedéknyi időre a megcsapolt vérű, elgyengült és kifosztott Európát. Ödönt a hírhedtté válástól még ezeknek a barátoknak a jelenléte sem menthette meg, a helyi társaság kítaszította, megfosztotta úriemberi rangjától, mert hát „úriember ilyet nem cselekszik”. Ami egyébként igaz is.

A szerbek városunkban még a francia megszállás ideje alatt kezdtek újabb mozgolódásba. Apának a megyeházán az íróasztalán talált névtelen levélben tudomására hozták, hogy hamarosan ök, a szerbek kerülnek itt uralomra, és ne is számítsion kegyelemre, mert betyár áruló ő, pecsovic, akinek gyönyörű horvát neve van, de elfelejtette ősei nyelvét, így hát nyugdíj nélkül fog röpülni állásából; meg se kísérelje a védekezést. Házunkban is furcsa dolgok történtek, a franciák bevonulása korántsem hozta meg a várva várt nyugalmat. A rendőrség Guču kapitány személyes vezetése alatt házról házra járt utcánkban. fegyverek után kutatott, ügynökei feltúrták az ágyakat, felfeszítették

a padlódeszkákat, beleniéztek a budákba és a kéményekbe, nem volt hely, ahová be ne dugták volna orrukat, de voltaképpen egy veszedelmes forradalmárt kerestek, akit „a mi utcánkban lakott”. Szüleim rosszszat sejtettek, de örültek annak, hogy apám még idejekorán volt olyan bölcs és megszabadult a manlichertől. Egy éjszaka, miközben forradalmárok és katonaszökevényeket találtak a szomszéd épület padlásán, behatoltak a házmesterünk lakásába is, kirángatták ágyából a bekötözött karú Kozma Valért, akit a fagyos szobában a rozszant kereveten Iluska, a házmester kislánya ápolt, s mint később kiderült, nem a zsúfolt villamosról lökték le, mint ahogyan a pincelakóknak mesélte, hanem azon a végzetes éjszakán részt vett a vasútállomás előtti lövöldözésben, és karját gépfegyvergolyó ütötte át. Apámat mindez nem lepte meg. Annál inkább megdöbbenette, hogy Kozma úr azon a hajnalon bekopogtatott Klein doktorhoz, aki azóta is titokban kezelte. Hosszú órákon át üldögéltem itt, ebben a szobában, egy dohos sarokban félösen összehúzódzkodva, s néztem, hogyan rakja Iluska a borogatást a sebre, itatja teával a beteget — teát, cukrot én loptam a konyhánkból —; néztem az elkínzott arcot, mely oly sápadtan sugárzott a homályban. Delenként a pincelakók hoztak Vallérnak egy-egy tányér krumpplévest, sőt, az emeleti cselédek is lecsempészték egy-egy darab húst s némi maradék főzeléket. A többiek, a polgárok nem feledték el, hogy a forró napokban, akkor, amikor a francia repülőgép tartotta rémületben a várost, Vallér leleplezte magát, megjósolta, hogy jön a forradalom, ellenségük. Most, amikor ott feküdt nyomorultul a házmesterék szobájában, tudni sem akartak róla.

A beteget elhurcolták, felrángatták egy rozoga tehergépkocsira, munkások és ifjú férfiak közé, kiket a rendőrség a szomszéd ház padlásán összefogdosott. A házmesterné egyre csak azon sopánkodott, hogy a derék lakó a rabkórházban éhen fog halni, hiszen ő fogházór rokonától tudja, hogy a rabok, különösen „az ilyen politikaiak”, hideg málnén és vízen kívül alig kapnak valami táplálékot. Az egész ház népe, aprajánagyja a lépcsőkre seregett, amikor a fegyveres titkosrendőrök végigvonszolták a házmesterék albérlőjét a kapualj betonján. Kozma Valér föl se szisszent. Soha többé nem hallottunk róla. Azazhogy mégis. Jó néhány esztendő múlva olvastuk: egy fővárosi kommunista per fővádoltja: Kozma Valér. Úgylehet, ő volt valóban, Vallér, akit Iluska ápolt...

Sokáig persze nem foglalkoztatott bennünket a sebesült albérlő sorsa. Az események egymást kergették. Társaságunk is megszűnik, a háború alatti nagy vendégkoszorúból mindössze egy régebbi keletű barátság maradt fenn, az ócskavas-, nyersbőr- és csontkereskedő Tischlerék; Klein doktort, mint apám mondta, már nem fűzte hozzánk semmi érdek, a vesztegetésnek, az üzletnek rég befellegzett —, persze „ami Kozmát illeti, derék dolog volt tőle, ki hitte volna...” Schmäller úr olyan zuhlóttan és részegesen került haza a háborúból, arról a kalandos kórházvonatról, hogy szinte lehetetlen volt érintkezni vele. Az egykor példásan erényes gőzmosódás éjjel-nappal tökrészes volt, rémisztően trágárkodott, „ungenint” kapkodott a társaságbeli hölgyek melle és szoknyája után. Faragó kapitányt honfőnökös asztmája végleg ágyának döntötte. Az egykor példás osztrák—magyar fogházat, melynek a háború alatt igazgatója volt, előzőnlőtték a poloskák, a tetvek, a fogházudvart belepte a gyom, a piszok bokáig gyűlt a cellákban, a rabok

MODELL, 1961 (?)

akvarell, 36 × 21

az ételnek nevezett keserű és hideg málét, amiből a „Krankenzimmerben” most már Kozma úr is utálattal evett, a falhoz csapkodták; és a fegyencok énekkara, amit Faragó szervezett meg a háború alatt, nem lévén karmestere, természetesen már réges-rég szétzillótt, röviden: „vége a világnak”. Apám mindennapos barátai, a katonakompánia, mint mondtam, búcsú nélkül szétszéledt. Mindössze Mathesz őrmester jelent meg néha — véletlenül mindig pont ebéddőben —, amikor itteni rokonától egy-két szekér árut szállított haza boltjába, a járási székhelyre, a lopott holmiból, amit az esztendők folyamán, majd pedig a helyőrségi élelmezési raktár feloszlatakor „szerzett”.

A Miluca szüleivel való találkozásoknak is véget vetettek az események. És talán épp jókor, mert kétségbeesetten küszködtem magamban, ki az, akit valóban szeretek, Miluca-e vagy a pincebéli Iluska, a házmesterék leánykája — hisz ekkor már megmagyarázták nekem a gyermekek, mit tesz az, hogy „szeretni”. A mélyebb, a titokzatosabb vonzalom Miluca felé húzott; ha messziről megpillantottam, pír és melegség lepte el orcámat, repültem volna feléje, karjaim kitérve szálltam volna a feltűnően szép kislány felé, de nem lehetett, nem voltunk már kisgyerekek, s belül mégis remegtem és rettegtem, ha láttam, amit Iluskával szemben soha nem éreztem. Sőt Iluskához való vonzalmamat könnyedén leplezni tudtam, tettettél hűvösséggel és szenvtelenül tudtam elmenni mellette, ha anyám társaságában valahová, egy barátnőjéhez, varrónőhöz, bevásárolni vagy sétálni indultunk, és ő kint állt az utcán, a kapu előtti kemény és ráncos kérgű, öreg akácjának támaszkodva, vagy télen, amikor hatalmas, barna, horgolt kendőbe burkolózva, a havat lapátolta a járókelők lába elől. Szemrebbenés nélkül megálltam, hogy úgy tegyek, mintha nem ismerném, mintha sose láttam volna, amiért anyám megdorgált.

Egy havas, kora tavaszi napon, amikor már megszoktuk a franciákat, és a zuávoktól sem vacogtunk s elcsendesültek a róluk szóló rémtörténetek is, az idegen katonák váratlan sürgés-forgásba kezdtek, híre futott, hogy csomagolnak, isten tudja, mit, mert csomag nélkül érkeztek. Még alig érték el a franciák a város északi végét, a déli végen, ugyanott, ahol a mostani kivonulók néhány hónappal előbb feltűntek, ugyanazon az úton megjelentek a szerbek.

A szerbek, akiket négy és fél évvel előbb gyaláztunk, kinevettünk, lebecsültünk, akikre gúnydalokat énekeltünk, akiknek a fővárosát romhalmazzá lőtte tűzérségünk, akiket — így hallottuk egyre-másra a hivatalos jelentésekben — lehengerelt és tönkrement, megsemmisített, kirtott a „lóháton, kivont karddal rohamozó huszárság”. Megjelentek a szerbek. Mintha csak kísértet tűnt volna fel. Holott hát valójában a kísértetek mi voltunk. Mi, akik még mindig nem akartuk észrevenni, hogy véglegesen, helyrehozhatatlanul becsapott bennünket „a háború, a mi háborúnk”. Mert titokban néha még mindig azt reméltük, hogy visszatérnek a kadétok és a huszárok is velük az ezüstkor régi szép, dínomdánomos napjai, éjszakái. Mi voltunk a kísértetek, akik négy és fél évvel előbb ürvöltve készültünk templomuk felgyújtására, házaik lerombolására, üzleteik szétzúzására, az ő kiintásukra, habzó, vad, bárbar gyűlölettel, a háború miatti részeg hazafiságunkban, merthogy nem féltünk a bőrünkbe rettentő, ezeréves, árpádi magyarságunkban. És most, íme, diadalmasan meghúzták a szerb templom mohos tornyában, városrészünk főterén a rekedt harangokat. Jöttek a szerbek. Ez elke-

rülhetetlen volt. Nem lenne igazság e földön, ha nem vonultak volna be a bukott városba, hogy megalázzák, hogy nyakára tegyék a lábukat, s bár rövid időre, de emlékeztessenek bennünket, kik és mik voltunk és milyenek voltunk hozzájuk mi. Nelly nagysád kiállt a templommal szomszédos „Ezüstkecske” ajtajában a lépcsőre, a szemüveges Gyula pincéért könyökével oldalba bökte, és rekedt hangján ezt mondta:

— No, mit mondtam, Gyuszi? Mit mondtam én? Emlékszel? Az olyanok nem nyerhetnek háborút, akik lakkcipőben, nád-pálcával és berúgva, mint a disznók, mennek ki a frontra. Utáltam őket akkor is. Ha már muszáj, inkább a bakák, a matrózok, az utazók, a papok. Azok legalább nem disznók. Pfüj, a tiszti bagázs. Most aztán végleg le van szarva tetőtől talpig. Itt vannak a szerbek . . .